

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI**

VOLUME-3, ISSUE-04

**XO'JALIK SUBYEKTLARINING ASOSIY FAOLIYATIDAGI PUL
OQIMLARI TAHLILI**

*Xoliqulov Anvar Nematovich – SamISI “Iqtisodiy tahlil va statistika” kafedrası
mudiri, i.f.n., professor*

Xo'jalik yurituvchi subyektlarning pul oqimlarini tahlil qilish natijasida pul mablag'larining taqchilik sabablari to'g'risidagi dastlabki xulosalarni qilish mumkin bo'ladi.

Bunday sabablarga quyidagilarni ko'rsatib o'tish mumkin:

- ◆ xo'jalik subyektlarining mol-mulk va mahsulot sotish rentabelligi pastligi;
- ◆ soliqlar va turli to'lovlarining yuqori ekanligi;
- ◆ korxonalarda qoplash manbalaridan yuqori bo'lgan kapital xarajatlarining amalga oshirilishi;
- ◆ me'yordan ortiqcha bo'lgan zaxira va xarajatlarni tashkil etishga pul mablag'larining yo'naltirilganligi;
- ◆ korxonalarda aylanma mablag'lar aylanishining pastligi, ya'ni aylanma mablag'larning aylanishi sekinligi hisobiga korxonalar oborotiga pul mablag'larining qaytishi sekinligi natijasida oborotga qo'shimcha pul mablag'larini jalb etilganligi;
- ◆ balans passivida qarz majburiyatlari ulushining ortishi hisobiga qarz va kreditlarni qoplashga hamda foiz to'lovlari yuqori miqdorda to'lanmalar qilinganligi.

Bugungi kunda xo'jalik subyektlarining umumiy pul oqimiga, asosan, mahsulot (ish, xizmat)larni sotishdan tushgan tushum dinamikasi, mol-mulkning iqtisodiy rentabelligi va qarz mablag'lari bo'yicha to'langan foizlar summaları ta'sir etmoqda. Ma'lumki, pul oqimlarining dinamikasiga baho berishda har bir mamlakatning o'ziga xos xususiyatlari va ularning iqtisodiy rivojlanishiga qarab baho beriladi. Hozirda iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlarda pul oqimlarining dinamikasini o'rganish va ularga baho berishga katta ahamiyat qaratib kelinmoqda. Respublikamiz iqtisodiyotida ham keyingi yillarda stabil o'sish tendensiyasini kuzatishimiz mumkin. Jumladan, pul oqimlari dinamikasida ham ijobiy o'zgarishlar mavjud.

Ilmiy izlanishlarimiz natijasida shuni ta'kidlamoqchimizki, respublikamizning xo'jalik yurituvchi subyektlarida pul oqimlari dinamikasiga baho berish uchun quyidagi koeffitsiyentlar (ko'rsatkichlar) o'rganilishi va ularning natijalariga asoslanib baho berish lozim bo'ladi.

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-04**

Xo'jalik yurituvchi subyektlarning pul mablag'lari oqimini tahlil etishda, yuqorida ko'rsatib o'tilgan uslublardan kengroq foydalanilganda korxonalar menejeri uchun to'g'ri va optimal boshqaruv qarorlarini qabul qilishga kerak bo'ladigan tahliliy ma'lumotlar olish imkoni tug'iladi. Bu esa bugungi iqtisodiy munosabatlar sharoitida korxonaning raqobatchilari bo'lgan xo'jalik subyektlarini yengib chiqishga hamda bozorda o'z mavqeyini mustahkamlashga olib keladi.

Respublikamizda pul oqimlarini yuqoridagi baholash usublari orqali baholash pul mablag'larini o'rganishni xalqaro standartlar darajasiga yaqinlashtiradi. Bu esa respublikamizda faoliyat ko'rsatayotgan korxonalarga ham xorijiy investorlar qiziqishining ortishiga sabab bo'ladi, deb hisoblaymiz. Xususan, chet ellik iqtisodchi olimlar L.Dj.Gitman, M.D.Djonk¹ pul oqimlari harakati bo'yicha tadqiqotlar olib borib, xorijiy investitsiyalar ishtirokida tashkil etilgan korxonalarda ikkita moliyaviy ko'rsatkichni investitsiyalar uchun mezon qilib olishni taklif etdilar:

1. Diskontlangan pul mablag'larining oqimini hisoblash.
2. Investitsiyalarning taxminiy daromadlilikini hisoblash.

Bu ikkala usul ham sof operatsion (muomala) foydasini hisoblashga xizmat qiladi. Pul mablag'lari diskontlangan oqimini hisoblash ham investitsiyalarning daromadlilik ko'rsatkichi bo'lib, investitsiyalar tahlilida pul oqimlari summasidan soliqlarni ayirib tashlab, sof muomala foydasi qiymatini hisoblashni talab qiladi. Sof qiymat pul oqimlarining joriy qiymati bilan kapitalning investitsiyaga qo'yilgan dastlabki qiymati o'rtasidagi farq hisoblanadi.

Investitsiyalarning taxminiy daromadlilikini hisoblash investitsiya qilinadigan obyektning yaroqliligini baholash amali bo'lib, u investitsiyaning to'liq daromadliliq normasini bir necha yillar davomida tushgan barcha daromadlar hisobidan qayta investitsiyalash imkoniyatini ko'rsatadi.

Professor T.Malikovning² fikricha, «Diskontlashtirish kelajakda olinishi mumkin bo'lgan har qanday summa hozirgi paytda kichikroq (ozroq, kamroq) bo'lgan subyektiv foydalilikka (bahoga) ega degan aqidaga asoslangan. Diskontlashtirish investitsiyalarning kelgusi qiymatini baholashda, qimmatli qog'ozlarning qiymatini aniqlashda, bank, valuta, sug'urta amaliyotida va boshqa hollarda keng qo'llanilishi lozim»

«Pul oqimlari to'g'risidagi hisobot»da joriy (operatsion), investitsiya, moliyaviy va soliqqa tortish faoliyatlari bo'yicha pul mablag'lari kirimi va chiqimi ifodalangan.

¹ Гитман Л.Дж., Джонк М.Д. Основы инвестирования. Пер. с англ. – М.: «Дело», 1997. С. 10-11.

² T.S.Malikov. Moliyaviy qaror qabul qilish asoslari. – T.: «Sharq», 1996. 46-47 betlar.

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-04**

Joriy (operatsion) faoliyat – xo‘jalik jarayonlarini korxonaning pul mablag‘lariga, foyda miqdoriga ta‘sirini ifodalaydi. Bu bo‘limga quyidagilar kiradi:

- jo‘natilgan tovarlar va ko‘rsatilgan xizmatlar uchun kelib tushgan pul mablag‘lari;
- mol yetkazib beruvchi va pudratchilarga to‘langan pul mablag‘lari;
- xodimlarga va ular nomidan to‘langan pul mablag‘lari;
- operatsion faoliyatning boshqa pul tushumlari va to‘lovlari.

Korxonalarda pul mablag‘lari harakati asosan korxonada xo‘jalik faoliyatida sodir bo‘ladi. Xo‘jalik faoliyatidan pul mablag‘lari harakatini tahlil qilib chiqishimiz uchun quyidagi jadval ma‘lumotlarini o‘rganishimiz lozim bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. «O‘zbekiston — 2030» strategiyasi to‘g‘risida. –Toshkent. 12.09.2023 yil.
2. Sh.M. Mirziyoev. Tanqidiy taxlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik-xar bir raxbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. -Toshkent: O‘zbekiston, 2022. -104 b.
3. Pardayev M.Q., Xoliqulov A.N., Oltaev Sh.S. Makroiqtisodiy tahlil va prognozlashtirish. O‘quv-uslubiy qo‘llanma, Samarqand. SamISI, 2022, 84 bet.
4. Pardayeva M.Q., Xoliqulov A.N., Jumayeva G.J. Investitsion loyihalar tahlili. O‘quv qo‘llanma. T.: “Innovasion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi”, 2022. – 250 bet
5. Pardayev M.Q., Xoliqulov A.N., Yahyoev T.I. Moliyaviy va iqtisodiy ma‘lumotlarni tahlil qilish. O‘quv-qo‘llanma, Samarqand.: Fan bulog‘i nashriyoti uyi, 2022, 138 bet.
6. Xoliqulov A.N., Usmanova D.Q., Raximov X.A. Korxonalarni raqobatbardoshligini baholash. O‘quv qo‘llanma. Samarqand.: “Turon nashr” nashriyoti, 2021. – 212-bet.
7. Xoliqulov A.N. Birlashish va qo‘shib olish. O‘quv qo‘llanma Samarqand.: Fan bulog‘i nashriyoti uyi, 2022, 216 bet
8. Xoliqulov A.N., Usmanova D.Q., A.O. Qarshiyev. Tarmoqlar sohasini tartibga solish va raqobat. O‘quv qo‘llanma. Samarqand.: Fan bulog‘i nashriyoti uyi, 2022, 174 bet

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-04**

9. Xoliqulov A.N. Iqtisodiy tahlil va audit. O'quv qo'llanma Samarqand.: Fan bulog'i nashriyoti uyi, 2023, 209 bet

